

ZICHT OP ZONIËN

Herfst / Winter 2013

ZONIËNWOUd

6 FOCUS Europa bouwt bruggen voor één ZONIËNWOUd



10 HET WOUd IN! Leef je uit in het woude!



14 ZONIËN IN BEWEGING Hoe beïnvloedt de klimaatverandering het ZONIËNWOUd?



3 Zoniën in BEELD

4 Zoniën KORT

6 Focus

Europa bouwt bruggen voor één ZONIËNWOUd



9 Van de hak op de tak

Struikhei: paars deken

De buizerd: recordhouder paalzitten

De berk: vrouwe van het woud

10 Het woud in!

Leef je uit in het woud!

Mijn Zoniën

12 Wat ruist er door het ZONIËNWOUd?

14 Zoniën in beweging

Hoe beïnvloedt de klimaatverandering het ZONIËNWOUd?



Bruggen voor het ZONIËNWOUd

De meest versnipperde regio's van Europa vind je in België. Dat blijkt uit de studie *Landscape fragmentation in Europe* van het Europees Milieuagentschap (EMA) en het Zwitserse Federale Bureau voor het Milieu (FOEN).

Hoewel ons land even dichtbevolkt is als Nederland, scoren we veel slechter. De bebouwing is in België meer verspreid, terwijl die zich in Nederland rond de stedelijke centra concentreert. Die versnippering is nefast voor de biodiversiteit en drijft wilde dieren in het nauw. Nieuwe wegen en spoorwegen isoleren dierenpopulaties. Daardoor kunnen ze zich steeds moeilijker voortplanten en komen ze vaker om door aanrijdingen met voertuigen.

Die versnippering van het landschap en de kwalijke gevolgen voor wilde dieren is ook het verhaal van het ZONIËNWOUd. Grote verkeersaders als de ring rond Brussel en de autosnelweg E411 doorlieven dat stukje topnatuur aan de rand van de Europese hoofdstad.

Gelukkig is er verbetering in zicht: het Vlaamse, Brusselse Hoofdstedelijke en Waalse Gewest maken samen werk van de ontsnippering van het woud. Bosbeheerders en (spoor)wegbeheerders werken daarbij intensief samen. Het ecoduct over de spoorweg tussen Brussel en Luxemburg en de boombrug in Groenendaal: het zijn de eerste realisaties op het terrein. Met de goedkeuring van het LIFE+-project Ozon zet nu ook Europa zijn schouders onder het doorgedreven ontsnipperingsbeleid van de drie gewesten. Dat is fantastisch nieuws voor alle dieren van het woud!

Met de subsidies van het LIFE+-project verbinden we de komende vier jaar ecologische hotspots langs de ring rond Brussel en de E411 opnieuw met elkaar. Een waslijst aan ontsnipperingsmaatregelen staat het ZONIËNWOUd te wachten: een ecoduct en boombruggen over de ring, tunnels en duikers onder de autosnelweg en de ring, ecologisch interessante bosranden vol schuilplekjes ... Dankzij die ingrepen kunnen dieren straks veilig oversteken en in onbekende delen van het woud op zoek gaan naar voedsel en soortgenoten.

Patrick Huvenne, Stéphane Vanwijnsberghe en Jean-François Plumier



Schiet jij ook weleens beelden van het natuurschoon in het ZONIËNWOUd? Stuur dan je mooiste foto's in hoge resolutie (min. 300 dpi) naar info@zonienwoud.be.

De meest pakkende beelden krijgen een plaatsje in *Zicht op Zoniën!*



© Nicolas Van de Vijver

Vleugelslag

Een honderdste van een seconde later en Nicolas Van de Vijver had dit prachtbeeld vol beweging niet kunnen maken. Met zijn gitzwarte ogen en feloranje keel is het roodborstje een opvallende verschijning. Zijn oranje borst moet indringers afschrikken. Roodborstjes markeren de grenzen van hun territorium door luid gezang. Mannetjes verdedigen zich met hand en tand, soms tot de dood.

Trekt de boommarter naar het ZONIËNWOUd?

In het natuurreservaat Nysdam in Terhulpen, op een boogscheut van het ZONIËNWOUd, spotte beheerder Manuel Prignon deze zomer een boommarter. Heuglijk nieuws, want dat wil zeggen dat dit Europees beschermde dier straks misschien ook in het ZONIËNWOUd opduikt. Tot vandaag werd hij daar nog niet gesignaleerd. Duimen maar!



© Wlida - Yves Adams



© Dirk Raes

Primeur

Boswachter Dirk Raes stelde deze zomer scherp op deze eikenpage in de nagelnieuwe bosrand aan de Sparrenbosstraat in Hoeilaart (zie p. 13). Een primeur, want tot 1985 nam de soort geleidelijk af in ons land. De eikenpage vind je in bosranden en op open plekken in bossen en parken. Hij leeft verborgen, hoog in de toppen van eiken. Maar bij warm weer zakt hij soms af naar de begane grond, zo ook deze zomer in het ZONIËNWOUd.

Mannequin van het woud

De ree is zonder twijfel het meest fotogenieke zoogdier van het ZONIËNWOUd. Dat wist ook Sébastien Van de Walle, toen hij deze schoonheid in zijn vizier kreeg. Reeën zijn meesters in vermoming: ze verschuilen zich tussen struiken en jonge boompjes. Ze zijn echte lekkerbekken: naargelang het seizoen knabbelen ze aan bramen, bessen, grassen, twijgen en scheuten van struiken en bomen.



© Sébastien Van de Walle

Heel Europa viert Europese Week van het Bos

Noteer alvast in je agenda: van 9 tot 13 december viert heel Europa de Europese Week van het Bos, een initiatief van vijftien partners uit alle hoeken van de bossector: overheden, ngo's en sectororganisaties. Na het succes van de eerste editie van 2008, die in heel Europa weerklank had, kijken we dit jaar uit naar de tweede jaargang. Het thema is 'De rol van bossen en bosproducten in een groene economie'. In heel Europa staan die week evenementen in het teken van de Europese Week van het Bos.

Meer info: efw-see@unece.org



Blijf op de hoogte via e-Zoniën!

Wil je als eerste op de hoogte zijn van alles wat er reilt en zeilt in het ZONIËNWOUd? Abonneer je dan op onze elektronische nieuwsbrief! e-Zoniën verschijnt maandelijks en staat boordevol tips om eropuit te trekken, de handen uit de mouwen te steken en het woud te helpen versterken.

Schrijf je in via www.zonienwoud.be/bibliotheek.



Help onze inheemse planten

Drie groepen vrijwilligers trokken deze zomer het ZONIËNWOUd in en bonden de strijd aan met invasieve planten.

Door toedoen van de mens komen er steeds meer exotische soorten in onze natuur terecht. Meestal veroorzaken die geen problemen en vaak kunnen ze hier zelfs niet overleven. Maar sommige soorten kunnen zich wél vestigen en zijn invasief. Ook in het ZONIËNWOUd verdrukken die invasieve exoten de inheemse dieren en planten.

Daarom organiseerden de drie gewesten op 9 juni een gezamenlijke actiedag tegen invasieve planten. Op een boogscheut van de hippodroom van Bosvoorde en op twee plaatsen tegenover het Domaine d'Argenteuil in Terhulpen daagden 25 vrijwilligers op, werkhandschoenen in de aanslag. De boswachter wachtte hen op en stak meteen van wal met een stoomcursus over de Amerikaanse vogelkers. Met die bagage trokken de vrijwilligers het woud in. In zones waar de Amerikaanse vogelkers fel is opgerukt, trokken ze de zaailingen handmatig en met hooivorken en schoppen uit.

Tijdens de actiedag namen de vrijwilligers drie afgebakende zones van het woud onder handen. Daarmee is het werk niet af. Daarom staat dit na jaar een nieuwe actiedag op de planning.

Hou www.zonienwoud.be in de gaten voor het precieze tijdstip!



3 x herfst in het ZONIËNWOU

Fietsen langs ecoprojecten in het ZONIËNWOU, appelsap persen én degusteren, kinderen die de boswachter opsporen ...
Beleef het ZONIËNWOU op drie manieren!

1) Duik mee de Week van het Bos in

Op 13 oktober duiken we massaal het woud in voor de Week van het Bos. Wat dacht je van een belevingstocht voor families: 'Waar is de boswachter?' Of een fietstocht langs het ecoduct en andere ecoprojecten?

Van 8 tot 20 oktober trekken ook schoolklassen eropuit in het woud. Plaats van afspraak is het Gemeenschapscentrum De Bosuil in Overijse en het Bosmuseum in Hoeilaart.

Het volledige programma vind je op www.debosuil.be. Activiteiten voor scholen: meer info en inschrijven via mia.brankaer@lne.vlaanderen.be.



2) Veertiendaagse van het ZONIËNWOU: met de school op pad in de natuur

Al 26 jaar zet het ZONIËNWOU bij het begin van de herfst zijn deuren wagenwijd open voor de leerlingen van het vijfde en zesde leerjaar in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Tijdens de Veertiendaagse van het ZONIËNWOU van maandag 23 september tot vrijdag 4 oktober 2013 trekken ze samen met hun leraars het woud in. Ze volgen een didactisch parcours en verdiepen zich op een ludieke manier in de dieren, planten en geschiedenis van het woud.

Meer info en inschrijven: wbarth@leefmilieu.irisnet.be, 02 775 77 40

3) Smullen tijdens de Boomgaardfeesten

Hoe kun je fruit langer bewaren? Hoe overleven bijen de winter? Op zondag 13 oktober krijg je hierop antwoord tijdens de vierde editie van de Boomgaardfeesten in het Domein van Solvay in Terhulpen. Een greep uit het programma: een bezoek aan de uitzonderlijke boomgaard van het domein, met 400 oude en jonge fruitboomsoorten, een initiatie in het ambachtelijk persen van appelsap en een stoomcursus over hoe je fruitbomen moet planten en verzorgen.

Meer info: www.chateaudelahulpe.be, info@chateaudelahulpe.be, 02 634 09 30

Sporen van het verleden

De oude houtskoolmeilers



Heb jij je ook al afgevraagd wat die talloze heuveltjes zijn van een halve meter of hoger, met een doorsnede van drie à vijf meter? Je vindt ze verspreid in het bos en kunt ze vooral duidelijk zien op sommige hellingen. Maar hoe komen ze daar?

Die heuvels zijn doorgaans de resten van de vele meilers, die gebruikt werden om houtskool te maken. In het ZONIËNWOU tref je er nog duizenden aan. Die brandstof werd vroeger lange tijd in het bos geproduceerd, zelfs al in de 9de eeuw. Daarbij plaatste men vaak 'levend' hout op gelijke stapels en stak dan het vuur aan. Door die stapels met enkele kubieke meters aarde te bedekken verbrandde het hout traag en slechts gedeeltelijk. Na het verbrandingsproces gebruikten zowel gezinnen als de industrie de houtskool als brandstof.

De grond rond die houtskoolmeilers is meestal zwart en bevat stukken houtskool. Op de meest recente houtmeilers vind je een specifieke plantengroei die rijk is aan mossen zoals de *Leucobryum glaucum* en plantensoorten zoals de bochtige smele.



Europa bouwt mee bruggen voor

Reeën, eekhoorns en kamsalamanders kunnen hun geluk niet op: in hun zoektocht naar voedsel en soortgenoten steken ze de spoorweg voortaan over via het eerste econduct in het ZONIËNWOUDE. Of ze kruipen behendig over de eerste boombrug van ons land. Straks plukken ze ook de vruchten van die andere première: het Europese LIFE+-project Ozon pakt sinds deze zomer de ecologische versnippering van het woud aan.



De ring rond Brussel, de E411, de spoorweg tussen Brussel en Luxemburg, de Terhulpesteenweg, de Duboislaan, de Tervuursesteenweg ... Het zijn stuk voor stuk wegen die het ZONIËNWOUDE in afzonderlijke blokken hakken. Ze vormen hindernissen voor dieren die van het ene gebied naar het andere willen trekken.

Het Vlaamse, Brusselse Hoofdstedelijke en Waalse Gewest pakken die versnippering van de natuur samen aan. Dat hebben ze afgesproken in de structuurvisie voor het ZONIËNWOUDE. In die

toekomstvisie engageren de drie gewesten zich om de grote uitdagingen in het woud samen te lijf te gaan. Een van die grensoverschrijdende problemen is de ecologische versnippering van het bos.

Patrick Huvenne van het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB): “De vele wegen die het woud doorkruisen, snijden de leefgebieden van dieren in aparte stukken. Die ecologische versnippering is de laatste twintig jaar nog toegenomen. Zo wordt de spoorweg die door het woud loopt, momenteel verdubbeld voor de doorgang van het Gewestelijk Expresnet rond Brussel. En waar zebrapaden vroeger het verkeer op de autowegen nog enigszins afremden, zijn het vandaag snelle verbindingswegen door het woud geworden.”

Ecoduct

Gelukkig is er verbetering in zicht. De drie gewesten werken samen met gemeenten en andere partners volop aan de ontsnippering van het woud. Daarbij worden de leefgebieden van dieren die gescheiden zijn door wegen, weer met elkaar verbonden. Zo rondten Leefmilieu Brussel, Tuc Rail en Infrabel begin dit jaar het econduct boven de spoorweg Brussel-Luxemburg af.



één ZONIËNWOUd



Stéphane Vanwijnsberghe van Leefmilieu Brussel: “Voor alle zoogdieren, reptielen en insecten ligt de weg nu open om hun leefgebied gevoelig uit te breiden. En met succes: we vonden al sporen van overstekende reeën. We bekijken nu hoe we het gebruik van het ecoduct in de toekomst kunnen monitoren. In de buurt van het ecoduct plaatsten we omheiningen langs de spoorweg. Die loodsen reeën, vossen, vleermuizen en konijnen naar de veilige oversteekplaats. Nu onderzoeken we de bouw van een ecoduct over de Terhulpesteenweg. Dankzij beide ecoducten vormt 2000 hectare bos opnieuw één geheel.”

De boombrug bestaat uit een stalen koker die met een netwerk van touwen verbonden is met de bomen aan de rand van de weg. Via die constructie kunnen dieren gemakkelijk van de ene kant van de weg naar de andere migreren. Een primeur, want het gaat om de eerste boombrug over een snelweg in België.

Jelle Vercauteren van het AWW: “Door de dieren tegen het autoverkeer te beschermen verbeteren we niet alleen de biodiversiteit in het ZONIËNWOUd, maar verkleint ook het risico op aanrijdingen. Dat komt de veiligheid van autobestuurders op de ring ten goede.”

Boombrug

Kleine dieren als eekhoorns, boommarters en slaapmuizen kunnen de Brusselse ring voortaan ook oversteken via een boombrug in Groenedaal. Het Agentschap Wegen en Verkeer (AWV) en het ANB installeerden die boven op een bestaande por-

De mosterd voor het concept van de boombrug haalde het AWW uit de literatuurstudie over boombruggen van Leefmilieu Brussel. Jelle Vercauteren: “Die studie beschreef in detail technische gegevens, zoals de maaswijdte van de netten en de grootte van de koker. De koker hebben we zelf ontworpen. Die moest immers voldoende robuust zijn en zo min mogelijk onderhevig aan de weersinvloeden. We hebben daarom gekozen voor thermisch verzinkt staal.”





Ecologische hotspots

Ook de komende vier jaar staat ontsnippering hoog op de agenda. Deze zomer gaf de Europese Commissie groen licht voor het LIFE+-project Ozon (= 'Ontsnippering ZONIËNWOUd'), dat ecologische hotspots opnieuw met elkaar moet verbinden. LIFE+ is het financieringsprogramma van Natura 2000, het Europese netwerk van beschermde natuurgebieden, waar ook het ZONIËNWOUd deel van uitmaakt. Via LIFE+ steunt Europa milieu- en natuurprojecten in de hele Europese Unie.

Met de steun voor Ozon plukt ook het ZONIËNWOUd daar straks de vruchten van. Patrick Huvenne: "Dat de Europese Commissie dat waardevolle woud op een boogschuit van de Europese hoofdstad mee wil versterken, is een opsteker voor de topsoorten die daar leven. In één klap krijgen tal van dieren opnieuw een groter leefgebied. Mijn verwachtingen voor dit ambitieuze project zijn dan ook hoog gespannen."

Aan Ozon werken vele partners samen: het ANB, het AWW en Leefmilieu Brussel trekken het project en krijgen steun van de gemeente Hoeilaart, de gemeente Overijse en het departement Leefmilieu, Natuur en Energie. Ook het Département de la Nature et des Forêts van het Waalse Gewest zal actief meewerken aan de ontsnippering van het ZONIËNWOUd in het kader van LIFE+. Voor een bedrag van 6,7 miljoen euro, waarvan Europa de helft financiert, gaan de partners de komende

vier jaar de verregaande versnippering van het woud te lijf.

Lichtvervuiling

Boven, onder en langs de ring en de E411 komen meer dan tien faunapassages. Die moeten delen van het woud die nu van elkaar afgesneden zijn door drukke verkeersassen, opnieuw verbinden. De meest spectaculaire is ongetwijfeld het eco-duct tussen Groenendaal en Waterloo, dat er in 2017 moet staan. Dat wordt bedekt met aarde en lage struiken en schermt de overstekende dieren af tegen de lichtvervuiling.

Naast dat paradepaardje staan nog heel wat meer projecten op stapel. Patrick Huvenne: "Er komen boombruggen op twee bestaande portieken en er worden twee nieuwe portieken opgetrokken, inclusief boombrug. Op de N275 tussen Terhulpen en Bosvoorde en op de Waterlooosesteenweg onderzoeken we of tunnels voor dieren zinvol zijn. Is dat het geval, dan worden die ook binnen het LIFE+-project aangelegd."

Pleister

"Daarnaast pakken we de bestaande duikers aan. Die met water gevulde doorgangen onder de ring en de E411 dateren nog uit de jaren 1960. Ze zijn vaak verstopt en moeten geruimd worden. Ook verbeteren we de bestaande constructie, zodat amfibieën en kleine zoogdieren veilig onder de snelweg door kunnen. Om de dieren uit te nodigen om de nieuwe faunapassages te gebruiken, komen er ecorasters langs de weg. Bovendien worden de bosranden diervriendelijker ingericht: er komen lage struiken waarin dieren zich kunnen verschuilen."

Al die maatregelen moeten de dieren van het woud alle kansen geven. Stéphane Vanwijnsberghe: "Met dit LIFE+-project verzachten we de breuklijnen die door de jaren heen door het ZONIËNWOUd zijn getrokken. Door een pleister over de bestaande transportaders te leggen verbinden we de afgesneden blokken van het woud opnieuw met elkaar."

Op zondag 13 oktober kun je deelnemen aan een fietstocht langs het eco-duct en andere ecoprojecten in het Zoniënwoud. Kijk in de Activiteitenkalender op p. 16 voor alle details!

Wat bloeit en groeit er in het ZONIËNWOUd? Duik mee in de wereld van de dieren en planten die zich dit seizoen laten opmerken in het woude!



Struikhei - *Calluna vulgaris*

Paars deken

Struikhei is een discrete bewoner van het ZONIËNWOUd. Maar wie zijn ogen de kost geeft, weet hem beslist te spotten. Vooral op open plekken in het woude reikt die dwergstruik naar het zonlicht dat door de bladeren priemt. In augustus en september hult hij zich in een deken-tje van paars-roze bloemen. Een feest voor het oog! Ook bijen kunnen hun geluk niet op en smullen naar hartenlust van de overvloedige nectar en het stuifmeel.

In de beschutting van de dichte, houtige takjes van de struikhei voelt ook de levendbarende hagedis zich veilig. De naam van dat beschermde reptiel verwijst naar zijn ovovipare voortplanting. Dat wil zeggen dat de eieren in het lichaam van de moeder worden uitgebroed. De hagedis baart letterlijk levende kleintjes.

Nog een weetje: de Latijnse naam *calluna* komt van het Griekse *callunoo* (reinigen): van de plant werden vroeger bezems gemaakt.



De buizerd

Recordhouder paalzitten

De buizerd is met voorsprong een van de indrukwekkendste bewoners van het ZONIËNWOUd. Met wat geluk zie je hem boven de boomkruinen cirkelen. Die standvogel verblijft het hele jaar door binnen de grenzen van zijn territorium. Met dode takken bouwt hij zijn nest hoog in een boom aan de rand van het woude. Zo'n horst is de perfecte uitvalsbasis voor zijn jachtpartijen in open land.

Buizerds jagen vooral op muizen, mollen, kikkers en kleine vogels. In de winter doen ze zich ook tegoe aan aas, vaak verkeersslachtoffers. Een buizerd zit urenlang op zijn favoriete uitkijkpost, vaak een boom of weidepaal, en speurt de grond af met zijn scherpe ogen. Als een prooi zich door een beweging ver-raadt, laat hij er zich als een baksteen op vallen.



De berk

Vrouwe van het woude

Met zijn witte, afbladderende schors herken je de berk meteen. Zijn ranke takken en lichte bladeren leverden die boom de bijnaam 'vrouwe van het woude' op. De zaden zijn vederlicht en worden kilometers ver verspreid door de wind. Dat maakt van de berk een echte pionierssoort die als eerste open plekken inpalmt. Door zijn lichte bladerdek sijpelt relatief veel daglicht naar het bos, waardoor ook andere struiken en bomen de kans krijgen om een plaatsje te bemachtigen in het woude.

Het hars van berken wordt al duizenden jaren afgetapt en als sap gedronken. Berkensap is een klare, zoete en energierijke vloeistof die het lichaam helpt te zuiveren. Voor onze voorouders was het een welkome energiebron, vooral na de lange wintermaanden. Vandaag is het berkensap te koop in gespecialiseerde voedings- en natuurwinkels. Ook de zoetstof xylitol, die in kauwgom zit, is van berken afkomstig.

In Amerika en de Scandinavische landen werd de schors als dakbedekking gebruikt omdat hij licht, waterafstotend en duurzaam is. De Saami, een nomadenvolk in Lapland, gebruikten de schors dan weer voor jassen en beenbekleding; de Zweden maakten tasje en mandjes van gevlochten repen berkenschors.

Leef je uit in het woud!

Zin om uit de bol te gaan in het woud? De herfst in al zijn kleuren en geuren opsnuiven? Of een vrije namiddag laten voorbijvliegen? Trommel je vrienden op en beleef dolle pret met deze spelletjes!

1. Boom tegen allen

Wat? Een opdrachterspel tegen de tijd

Waar? In het bos

Leeftijd? Tussen 8 en 12 jaar

Duur? 2 uur

Spelleider? 1

IK NEEM MEE:

- een groot blad papier en alcoholstift;
- kladpapier;
- pennen;
- potloden en wascokrijtjes;
- een chronometer.

Eerst dit:

- Schrijf alle opdrachten op een groot blad papier en hang het op in het bos.
- De spelleider overloopt alle opdrachten en legt uit waar nodig.
- De spelers moeten alle opdrachten binnen anderhalf uur uitvoeren. Als een opdracht opgelost is, dan mag je die doorstrepen. Lukt het je om alle opdrachten binnen de tijd te doen?

En nu: spelen maar!

- Begin met één minuut volledige stilte. Zodra iemand lacht of lawaai maakt, moet je opnieuw beginnen. Dan pas mag je de volgende opdrachten doen.
- Maak iemand volledig onzichtbaar in het bos door hem of haar te camoufleren, onder blaadjes te bedekken ...
- Maak een knus huisje voor een vosenfamilie uit de buurt.
- Verzamel tien verschillende bladeren.
- Maak met materiaal dat je vindt in het bos vier kunstwerkjes die de vier seizoenen voorstellen.
- Schrijf een gedicht over het bos.
- Als de begeleider fluit of in de handen klapt, laat je alles vallen en knuffel je de dichtstbijzijnde boom.
- Maak een woordenketting van dieren en planten uit het bos met minstens twintig woorden! Bijvoorbeeld: eik - kastanje - eekhoorn - ...
- Maak vijftien verschillende schorskeningen. Leg een blad tegen de schors van een boom. Kleur nu met wasco of kleurpotloden het blad in. Je zult zien dat de ribbels en barsten van de schors doorkomen op je blad!
- Verzamel vijf verschillende zaden of bessen.
- Geef twee klasgenootjes een hip boomkapsel.
- Vang vijf kriebelbeestjes, geef ze een naam en verzin er een verhaaltje bij. Waar woont hij/zij? Heeft hij broers of zusjes? Hobby's? ...
- ... Laat je fantasie de vrije loop en bedenk zelf nog meer opdrachten!

2. Vos op de loer!

Wat? Een kringspel waarbij je de oren moet spitsen

Waar? Op een open plek in het bos

Leeftijd? Tussen 8 en 12 jaar

Duur? Een half uur

Spelleider? 1

IK NEEM MEE:

- kleine knuffeldiertjes of voorwerpen die een konijnenjong kunnen voorstellen (handschoenen, sjaals);
- een blinddoek.

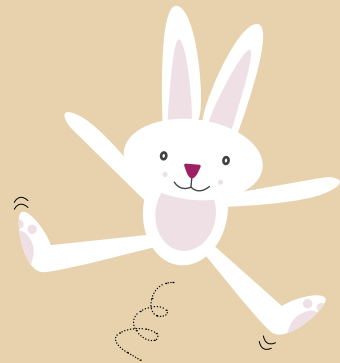
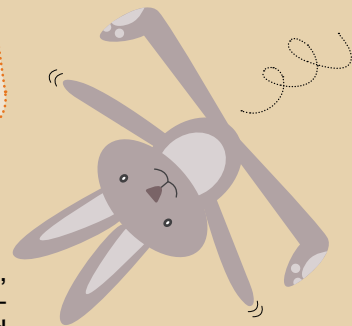
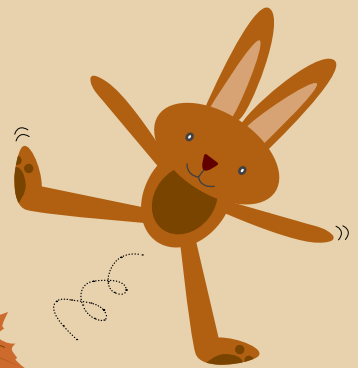
Eerst dit:

Vind jij kleine konijntjes ook zo schattig? Opgepast dan, want de vossen hebben honger en proberen de konijnenjongen te stelen! Hoort Mama of Papa Konijn goed genoeg om de vossen op tijd tegen te houden? Of zijn de vossen het konijn te slim af?

En nu: spelen maar!

Ga in een kring zitten. Jullie zijn de vossen. In het midden hurkt een andere speler neer. Hij/zij is het konijn met jongen en wordt geblinddoekt. Zijn jongen liggen op ongeveer een halve meter rondom hem. De spelleider duidt één voor één een vos aan. Die sluipt zo stil mogelijk naar het konijn en probeert een konijnenjong te stelen. Hoort Mama of Papa Konijn de vos, dan wijst die in de richting van het geluid. Goed gehoord? Dan moet de vos terug naar zijn plaats en is hij uitgeschakeld (hij gaat liggen). Wie wint dit spel? Het konijn of de sluipende vossen? En vooral ... hoeveel jongen kun je redden?

Deze spelen komen uit *De Boom In! Met de boom de klas in of met de klas de boom in!* in samenwerking met BOS+, GoodPlanet en Tetra Pak. Meer inspiratie voor leuke natuurspelen vind je op www.deboom.in.



Wat ruist er door het ZONIËNWOUd?

Leefmilieu Brussel telde op een jaar tijd bijna 800 000 woudbezoekers in een zone van 80 hectare. Het hele ZONIËNWOUd trekt met zijn 4400 hectare een veelvoud daarvan. Het woud is vooral populair bij veertigers en vijftigers; jongeren vinden minder gemakkelijk hun weg ernaartoe. Klopt dat? *Zicht op Zoniën* nam deze zomer poolshoogte.



De wandelaars **Lindsay Vecchio en haar broer Nicolas**

“Naar het ZONIËNWOUd kom ik vooral om te wandelen en te ontspannen, meestal in het weekend of als ik verlof heb. Van een wandeling van twee à drie uur kikker ik helemaal op. Ik ben net verhuisd naar een appartement dicht bij het Terkamenbos en vandaag is de eerste keer dat ik dit deel van het woud kom verkennen.

Ik moet eerlijk toegeven dat ik de weg kwijt ben. Meer kaarten en duidelijke richtingaanwijzers zouden me nu dus wel helpen (*lacht*).”

fiets en maal twintig kilometer af door het bos. Dat geeft me rust. De paden en wegen in het woud zijn goed onderhouden en dat maakt het des te leuker. Dat de drie regio's samenwerken en het beheer van het woud op elkaar afstemmen, vind ik een goede zaak. Het is toch te gek dat er andere regels gelden in de verschillende delen van het woud.”

De hondenuitdrijver

Billal Amiar

“Ik kom uit Algerije en ben hier twee maanden op vakantie bij een vriend. Om hem een plezier te doen laat ik zijn hond geregeld uit in het ZONIËNWOUd. Het is fantastisch dat je hier midden in de stad zo'n uitgestrekt woud vindt. Het is hier heerlijk koel en rustig. Zodra je het bos dieper binnendringt, hoor je de stadsgeluiden amper nog.”



De gepensioneerde **Norman Thornton**

“Ik kwam vroeger elke dag in het ZONIËNWOUd en ken het op mijn duimpje. Ik hou van de ruige kant van dit woud. Maar op mijn gezegende leeftijd en na zeventien operaties valt me dat jammer genoeg te zwaar. Nu kom ik hier nog enkel sporadisch. Zoals vandaag: mijn dochter maakt een daguitstap met haar kinderen en vertrouwde de hond aan mij toe.”

De jogger

Benoit Vidal

“Na het werk kom ik drie tot vier keer per week in het woud joggen. Het is een ongelooflijk voordeel om op een steenworp van een stad als Brussel zo'n groot woud te hebben, waar je uren in kan verdwalen. Ik ben hier inderdaad al verloren gelopen, dus de bewegwijzering kan hier en daar beter. Maar voor de rest ben ik opgezet met de infrastructuur. Dat elke gebruiker zijn eigen pad heeft, maakt dat iedereen ongestoord van de natuur kan genieten.”



De fietser

Eric Schmickrat

“De frisse boslucht opsnuiven, dicht bij de natuur en de magistrale bomen zijn: daarvoor kom ik hierheen. Het ZONIËNWOUd is geen doorsnee bos, maar een woud met een ziel. Een à twee keer per week spring ik na het werk op mijn

De boswachters Bram Aertsen en Olivier Schoonbroodt

“De resultaten van de bezoekerstellingen zien we dagelijks op het terrein. ’s Morgens en ’s avonds laten veel omwonenden hun hond uit in het woud. In het weekend vind je er meer dagjestoeristen. Het klopt dat het ZONIËNWOUd veeleer een iets ouder publiek trekt. Maar op zaterdag en zondag zien we meer jongeren, vooral mountainbikers en joggers.”

“Als boswachter bewaken we het evenwicht tussen die vele bezoekers en de rust in het woud. Enerzijds moet iedereen volop van de natuur genieten; anderzijds moeten we de dieren en planten en de andere bezoekers van het woud respecteren. Dat we mensen sensibiliseren over hun verantwoordelijkheid om dit magistrale woud te behouden, leidt soms tot discussie. Sommige mensen hebben lak aan regels in het bos. Ze beseffen niet altijd dat die er zijn om het woud te beschermen, zodat zij en hun kinderen er ook in de toekomst van kunnen genieten. Zo houden baasjes hun hond bijvoorbeeld best aan de leiband. Dat is belangrijk voor vogels die hun nest laag bij de grond maken. Of voor de reeën, die vaak door loslopende honden worden opgejaagd. De regels moeten er tegelijk voor zorgen dat alle bosbezoekers van het bos kunnen genieten. Zo voelt niet iedereen zich op zijn gemak als een hond hen tegemoet komt gelopen of hen op de fiets blaffend achterna rent.”

“We pleiten voor een goede balans tussen het onthaal van de bezoekers en het behoud van de biodiversiteit in het woud. Op dat vlak verwachten we veel van de structuurvisie voor het ZONIËNWOUd. Die stippelt uit hoe de drie gewesten het woud gaan versterken. Aan de rand komen er zes onthaalpoorten waar bezoekers alle faciliteiten vinden: horeca, parking, goed onderhouden paden, hondenweides. Daar vinden de meeste recreanten hun gading, zodat het in de kwetsbare delen van het woud rustiger blijft.”



De groenarbeiders Luc Wouters, Paul Eylenbosch en Victor Packu



Het ZONIËNWOUd trekt niet alleen veertigers en vijftigers, maar ook duizenden kinderen, zoals tijdens de Week van het Bos en de Veertiendaagse van het ZONIËNWOUd (zie p. 5). Deze winter werken scholen uit Hoeilaart mee aan nog meer leven in het bos. Groenarbeiders Luc Wouters, Paul Eylenbosch en Victor Packu (van links naar rechts op de foto) brachten deze zomer alles in gereedheid.

“De bosrand aan de Sparrenbosstraat in Hoeilaart is dit voorjaar gekapt. We maken het terrein nu klaar voor de aanplantingen van deze winter. Scholen uit Hoeilaart zullen hier straks inheemse struiken aanplanten: meidoorn, Gelderse roos en kardinaalsmuts. Zo’n bosrand is niet alleen veiliger voor de aanpalende huizen – vorig jaar landde een beuk pal op een tuinhuisje; het is ook goed voor de biodiversiteit in het bos. Struiken hebben immers meer bloemen en daar komen zeldzame vlinders en solitaire bijen op af. Net nog zagen we een eikenpage, een bijzondere vlinder. De nagelnieuwe bosrand valt dus nu al in de smaak.”

Hoe beïnvloedt de klimaatverandering het ZONIËNWOUd?

Meer periodes van extreme hitte en droogte in de zomer en heviger onweders. De klimaatverandering laat zich ook in het ZONIËNWOUd voelen. “Het bos krijgt een natuurlijke verjongingskuur, maar de beuken groeien de laatste jaren minder snel”, aldus Hugues Claessens van de Universiteit van Luik.



“Zodra het kwik boven de 40 graden stijgt, verliest de beuk zijn bladeren en stopt hij met groeien,,

Hugues Claessens

“De laatste tijd schieten in het ZONIËNWOUd opvallend meer jonge beukenboompjes de hoogte in.” Aan het woord is boswachter **Johan Bennekens**. “Dat was tien jaar geleden wel anders. Toen lag onder de majestoeuze beuken enkel een dik pak bladeren. Nu ziet het er groen van de jonge beuken. Hoe dat komt? Ik durf er mijn hand niet voor in het vuur te steken, maar het zou weleens te maken kunnen hebben met de klimaatverandering. De hogere temperaturen in de winter vormen de ideale voedingsbodem voor de zaadjes om te ontkiemen. Waar de piepjonge zaailingen vroeger bevroren, krijgen ze nu alle kansen om aan te sterken.”

Boswachter Johan Bennekens heeft het bij het rechte eind, weet **Hugues Claessens** van de Universiteit van Luik. “Om zaden aan te maken hebben veel bomen een warmteopstoot nodig. Dat geldt ook voor de beuk. De klimaatverandering leidt tot warmere zomers en dat komt de zaadvorming ten goede. Een ander gevolg van de klimaatverandering is dat zware onweders en stormen vaker en heviger opsteken. De hoge kruinen van de Zoniënbeuk zijn daar kwetsbaar voor en begeven het al te vaak onder het natuurgeweld. De open plekken die zo in het bladerdek ontstaan, laten een fikse portie lichtstralen door. Daardoor krijgen de zaailingen de kans om te groeien.”

Goed nieuws voor vogels en insecten

Die natuurlijke verjonging in het ZONIËNWOUDE heeft voor- en nadelen. Johan Bennekens: "Voor de dieren is het ongetwijfeld een goede zaak. Reen, vogels en insecten vinden meer beschutting tussen de lage boompjes en struiken. Om het bos te verjongen moeten we zelf dunningen uitvoeren. Door hier en daar enkele bomen met zware kruiden te vellen komt er meer licht in het bos. Daar planten we een mengeling aan bomen en struiken. Nu zijn die aanplantingen minder nodig. Het nadeel is wel dat hier enkel zaailingen van beuken wortel schieten. Terwijl een gevarieerd bos met bomen van alle leeftijden en soorten interessanter is voor tal van dieren."

Zo'n bos vol schakeringen is bovendien beter gewapend tegen de klimaatverandering, stelt Hugues Claessens. "De afwisseling van oude en jonge bomen van elk allooi, hoge stammen en dicht struikgewas, maakt het woud dynamischer en beter bestand tegen hittegolven en noodweer. In die gelaagde structuur verjongt het bos zich onafgebroken en op natuurlijke wijze. In geval van een catastrofe is het woud robuust genoeg om de schade op eigen kracht te herstellen."

Subtiële veranderingen

De natuurlijke verjonging van de beuken is één zichtbaar gevolg van de klimaatverandering in het ZONIËNWOUDE. Hoe laat die zich nog meer voelen? Hugues Claessens: "Al meer dan een halve eeuw stijgt de gemiddelde temperatuur gestaag. Hierdoor hebben de bomen een langere tijd bladeren. Van de jaren 1940 tot 1980 profiteerde de beuk nog van de temperatuurstijging. Dankzij de langere vegetatieperiode kon hij beter groeien. Maar vanaf de jaren 1980 ging de temperatuurstijging zijn petje te boven. Die gaat in de zomer steeds vaker gepaard met extreme hitte en droogte. Onder die combinatie heeft de beuk zwaar te lijden. Van nature komt hij immers in bergachtige en vochtige streken voor. Zodra het kwik boven de 40 graden stijgt, verliest de boom zijn bladeren en stopt hij met groeien. Zo hebben metingen van de Zoniënbeuk aangetoond dat hij sinds de jaren 1980 minder snel groeit. Is het bovendien al lang geleden dat het geregend heeft, dan bevindt de beuk zich in een uiterst kwetsbaar parket."

Toch zal niet iedereen de gevolgen van de klimaatverandering met het blote oog kunnen zien. Hugues Claessens: "De klimaatverandering manifesteert zich geleidelijk aan; de gevolgen zijn slechts over meerdere decennia zichtbaar. Enkel mensen van een zekere leeftijd die al jaren in het woud komen, zullen de subtiële aanpassingen opmerken. Ik ken het ZONIËNWOUDE al sinds ik een kleine jongen was. Als ik terugdenk aan toen, herinner ik me een dicht en donker bos, waar onder de bomen bijna niets groeide. Vandaag zijn we veertig jaar verder en zie je dat zich hier en daar een onderetage ontwikkelt. Dat doet me beseffen dat het woud wel degelijk veranderd is."



Activiteitenkalender

Datum en uur	Activiteit	Plaats van afspraak	Organisator	Taal
SEPTEMBER				
22/9 9u30-12u30	Paddenstoeleninitiatie in het Zoniënwoud	Parking op het einde van de Charles Schallerlaan in Oudergem, Bus 41	Cercle des Guides-Nature du Brabant http://guidenaturebrabant.wordpress.com	FR
24/9 9u	Houtverkoop	Cité administrative de l'Etat Chemin de l'Inquiétude, Mons	Waals Gewest	FR
26/9 14u	Natuurwandeling: Rood Klooster	GC Dam Waversesteenweg 1747, Oudergem	Natuurgroepering Zoniënwoud www.ngz.be	NL
29/9 13u45-16u30	Bezoek aan het Park Tournay-Solvay: zijn geschiedenis, fauna en flora	Ingang van het park bij het station van Bosvoorde, Bus 95, Tram 34	Cercle des Guides-Nature du Brabant http://guidenaturebrabant.wordpress.com	FR
OKTOBER				
3/10 14u	Natuurwandeling: Hoeilaart: Groen dorp, Koningsvijvers	Gemeenteplein, hoofdingang kerk Sint-Clemens, Hoeilaart	Natuurgroepering Zoniënwoud www.ngz.be	NL
10/10 10u	Houtverkoop	Maison Haute Gilsonplein 3, Watermaal-Bosvoorde	Leefmilieu Brussel	NL/FR
13/10	Boomgaardfeesten	Kasteel van Terhulpen, Chaussée de la Hulpe 111, La Hulpe	Kasteel van Terhulpen www.chateaudelahulpe.be , info@chateaudelahulpe.be , 02 634 09 30	FR
13/10 10u30	Lezing 'De boswachter, vroeger en nu' door boswachter Dirk Raes	Bosmuseum Jan van Ruusbroec Duboislaan 2, Hoeilaart	Natuurgroepering Zoniënwoud www.ngz.be Inschrijven via mia.brankaer@c-v-n.be of 02 658 24 47	NL
13/10 14u	Wandeling: 'De boswachter, vroeger en nu'	Bosmuseum Jan van Ruusbroec Duboislaan 2, Hoeilaart	Natuurgroepering Zoniënwoud www.ngz.be	NL
13/10 14u	Wandeling met boswachter Dirk Raes	GC De Bosuil Witherendreef 1, Overijse	GC De Bosuil Inschrijven aanbevolen via info@debosuil.be of www.debosuil.be	NL
13/10 14u	Fietstocht langs het ecoduct en andere ecoprojecten	GC De Bosuil Witherendreef 1, Overijse	GC De Bosuil Inschrijven aanbevolen via info@debosuil.be of www.debosuil.be	NL
13/10 14u	Belevingstocht voor families 'Waar is de boswachter?'	GC De Bosuil Witherendreef 1, Overijse	Agentschap voor Natuur en Bos www.natuurenbos.be	NL
15/10 9u30 en 14u	Houtverkoop	GC De Bosuil Witherendreef 1, Overijse	Agentschap voor Natuur en Bos www.natuurenbos.be	NL
17/10 14u	Herfstwandeling over de taalgrens	Parking Hotel Dolce Chaussée de Bruxelles 135, La Hulpe	Natuurgroepering Zoniënwoud www.ngz.be	NL
20/10 9u30	Paddenstoelenwandeling	Parking Folon Drève de la Ramée 4, La Hulpe	La Hulpe Nature www.lahulpenature.be	FR
NOVEMBER				
7/11 14u	Natuurwandeling: 'Warande: Tervuren naar Vossem'	Gordaallaan 14, Tervuren	Natuurgroepering Zoniënwoud www.ngz.be	NL
10/11 14u	Wandeling: 'De Koningsvijvers: verleden, heden en toekomst'	Bosmuseum Jan van Ruusbroec Duboislaan 2, Hoeilaart	Natuurgroepering Zoniënwoud www.ngz.be	NL
14/11 14u	Kapboswandeling Tervuren	Trappen van de kerk Markt, Tervuren	Natuurgroepering Zoniënwoud www.ngz.be	NL
28/11 14u	Koninklijke wandeling en arboretum	Kapucijnendreef 72, Overijse	Natuurgroepering Zoniënwoud www.ngz.be	NL
DECEMBER				
5/12 14u	Natuurwandeling: Zoniënwoud vanuit Jezus-Eik	GC De Bosuil Witherendreef 1, Overijse	Natuurgroepering Zoniënwoud www.ngz.be	NL
8/12 14u	Wandeling: 'In het spoor van de monniken'	Bosmuseum Jan van Ruusbroec Duboislaan 2, Hoeilaart	Natuurgroepering Zoniënwoud www.ngz.be	NL
12/12 14u	Natuurwandeling: 'Restanten van oorlogen en gevechten in het Zoniënwoud'	Parking station Groenendaal Groenendaalsesteenweg 145, Hoeilaart	Natuurgroepering Zoniënwoud www.ngz.be	NL

Zicht op Zoniën wordt gerealiseerd door het Agentschap voor Natuur en Bos, Leefmilieu Brussel en Département de la Nature et des Forêts, DGARNE-SPW.

Verantwoordelijke uitgever:

Dirk Bogaert, Kon. Albert II-laan 20 bus 8, 1000 Brussel
J.P. Hannequart & R. De Laet, Gulledelle 100, 1200 Brussel
Claude Delbeuck, avenue Prince de Liège 15, 5100 Jambes

Druk: Artoos

Redactie en realisatie: Pantarein Publishing en 21 Solutions

Werken mee aan dit nummer: Johan Bennekens, Hugues Claessens,
Pierre Kestemont, Roger Langohr, Jean-Christophe Prignon en Jelle Vercauteren

